

VLAAMSE COMMISSIE ONROEREND ERFGOED

ADVIES VCOE 2016|055 VAN 9 JUNI 2016

OVER DE VOORLOPIGE BESCHERMING ALS MONUMENT EN STADSGEZICHT VAN DE VOORMALIGE PRIORIJ VAN HUNNEGEM IN GERAARDSBERGEN ALS UITBREIDING VAN DE BIJ KONINKLIJK BESLUIT VAN 28 DECEMBER 1936 BESCHERMDE ONZE-LIEVE-VROUWEKERK VAN HUNNEGEM, NAAR AANLEIDING VAN DE ADVIESVRAAG VAN MINISTER GEERT BOURGEOIS VAN 10 MEI 2016

De Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, rechtsgeldig samengesteld, brengt op 9 juni 2016 volgend advies uit:

1. De VCOE ontving op 10 mei 2016 een adviesvraag van Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering en minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed over de voorlopige bescherming als monument en stadsgezicht van de voormalige priorij van Hunnegem in Geraardsbergen. De commissie spreekt zich in voorliggend advies uit over de documenten in het kader van de voorlopige bescherming met name (a) het ministeriële besluit tot voorlopige bescherming, (b) de fotoregistratie, (c) het afbakeningsplan (d) de lijst van cultuuroederen en (e) het beschermingsvoorstel.
2. Erfgoedwaarden. Het beschermingsvoorstel is een combinatie van een bescherming als monument en als stadsgezicht. De bescherming als monument omvat aldus het voormalige zusterkoor, de kloostergebouwen met pandhof en pandgang, de straatgevel aan de Gasthuisstraat met de achterliggende speelplaats en een smalle strook ten zuiden van de Onze-Lieve-Vrouwekerk. De bescherming als stadsgezicht heeft betrekking op de straatmuur en het U-vormige inkomgebouw met aanpalende gebouwen (nr. 96, 94) aan de Gasthuisstraat, de achterliggende speelplaats, de voorgevel van de huishoudschool, een deel van de kloostertuin ten zuidoosten van de kloostervleugels, het neerhof en de kerk. De als monument beschermde gebouwen vallen binnen de afbakening als stadsgezicht.

De commissie erkent de erfgoedwaarde van de voormalige priorij van Hunnegem. De voormalige priorij, gesticht in 1623, is ontstaan op de site van de parochie en parochiekerk van Hunnegem welke minstens teruggaat tot de 8ste eeuw. De middeleeuwse oorsprong impliceert het archeologische belang van het gebied. De Onze-Lieve-Vrouwekerk fungeert als een historische constante in de geschiedenis van de priorij. De overige gebouwen op de site kwamen doorheen de eeuwen en in verschillende bouwfases tot stand. De basisstructuur van de kerk met aansluitende vierkante kloostergang en ommuurde kloostertuin kreeg reeds in de 17de eeuw vorm. In de loop van de 18de en 19de eeuw volgden nog een aantal verbouwingcampagnes in functie van de oprichting en inrichting van de schoolgebouwen. Kunstenaar Louis Bert-de l'Arbre leverde aan de het einde van de 19de eeuw een belangrijke bijdrage aan de restauratie van de kerk, maar ook aan de uitbreiding en herinrichting van de Priorij. De kunstenaar vertegenwoordigt aldus een belangrijke artistieke waarde. De configuratie en materialisatie van de gebouwen maakt het geheel herkenbaar als kloostergebouw. Tal van interieurelementen dragen bij aan de architecturale waarde en zijn illustratief voor de 17de-eeuwse oorsprong van de kloostervleugels.

De commissie erkent tevens de historische en artistieke waarde van de cultuuroederen die integrerend deel uitmaken van het monument. Het betreft een aantal kunstvoorwerpen die werden vervaardigd voor of verworven door de zustercongregatie en die op die manier

historisch en functioneel zijn verbonden met de voormalige priorij.

De commissie ondersteunt artikel 1 van het ministerieel besluit waarin de bescherming van de voormalige priorij van Hunnegem als monument en stadsgezicht wordt vastgelegd, maar vraagt het U-vormige inkomgebouw en de Onze-Lieve-Vrouwekerk volwaardig mee op te nemen als monument in voorliggend beschermingsvoorstel.

- a) Inkomgebouw: De erfgoedkenmerken en -elementen van het exterieur en interieur van het U-vormige inkomgebouw worden in het inhoudelijke dossier uitgebreid beschreven. Deze uitgebreide beschrijving wordt onvoldoende doorvertaald in een bescherming als stadsgezicht – waarbij de focus in de eerste plaats op de configuratie en typologie ligt. De bescherming als monument is bovendien te verantwoorden op basis van de erfgoedwaarden die het gebouw bezit. De sociale waarde van de schoolgebouwen wordt in het beschermingsbesluit reeds erkend. Als essentieel onderdeel van de geschiedenis van het Benedictinessen-klooster bezit het gebouw tevens historische waarde. Het is bovendien een kenmerkend, beeldbepalend en goed bewaard gebouw met tal van waardevolle interieurelementen en heeft dus tevens architecturale waarde.
- b) Onze-Lieve-Vrouwekerk. Het beschermingsvoorstel beoogt een uitbreiding van de bescherming als monument van de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Hunnegem. De kerk werd beschermd als monument bij KB van 28 december 1936.

De commissie stelt vast dat de bescherming als monument van de Onze-Lieve-Vrouwekerk in voorliggend beschermingsdossier niet alleen wordt uitgebreid, maar ook verfijnd. Zoals het inhoudelijk dossier terecht aangeeft, impliceert de bescherming als monument van de kerk, daterend van 1936, een bescherming van de archeologische restanten, het exterieur en interieur met inbegrip van de cultuuroederen. Het inhoudelijke dossier beschrijft zeer uitvoerig en gedetailleerd het exterieur (p. 14 e.v.) en interieur (p. 19-20) van de kerk, inclusief de cultuuroederen (p. 20-22). Ook in artikel 2 van het ministeriële besluit worden deze aspecten uitvoerig beschreven. Hierdoor is het voorliggende beschermingsbesluit nauwkeuriger en uitvoeriger dan het oude beschermingsbesluit. Deze situatie is niet transparant. Daarbij aansluitend stelt de commissie vast dat enkel de nagelvaste cultuuroederen die zich in de kerk bevonden bij de bescherming in 1936 (of die bij KB van 21 februari 1974 in de kerk verplaatst mochten worden), beschermd zijn. Een heel aantal roerende cultuuroederen blijven onbeschermd omwille van het behoud van het oude beschermingsbesluit van de kerk.

De commissie betreurt dit en pleit ervoor om verouderde beschermingsbesluiten die overlappen met nieuwe beschermingen, volwaardig te herevalueren en integreren in het nieuwe beschermingsbesluit. De commissie vraagt aldus de Onze-Lieve-Vrouwekerk en de cultuuroederen die er integrerend deel van uitmaken, te beschermen als monument in het kader van voorliggende beschermingsbesluit, zodat het verouderde besluit van 1936 op termijn kan worden opgeheven.

3. Afbakening. In functie van de ontwikkeling van het 'Masterplan Zorgsite' wordt de boomgaard, gelegen op het zuidelijke deel van de voormalige priorij, niet opgenomen in de bescherming: *'Gezien de vergevorderde plannen voor de percelen 522K2 en 522M2 worden deze percelen slechts gedeeltelijk in de bescherming opgenomen.'* Tevens wordt - eveneens in functie van de zorgsite - enkel de gevel van de huishoudschool beschermd als stadsgezicht. De historische site wordt hierdoor in twee delen opgedeeld. Het is onduidelijk in welke mate de kloostermuur als geheel bewaard blijft in het 'Masterplan Zorgsite'. De commissie vraagt bijzondere aandacht voor de leesbaarheid van de site als voormalige ommuurde klooster en priorij. Het behoud van de kloostermuur speelt daarbij een cruciale rol.

4. Artikel 2 van het ministerieel besluit verwijst naar de historische, architecturale, artistieke, archeologische en sociale waarde die de bescherming als monument verantwoordt en de historische en archeologische waarde die de bescherming als stadsgezicht verantwoordt en beschrijft tevens de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen die het monument kenmerken.

De lijst met cultuurgoederen beperkt zich tot een selectie van de cultuurgoederen in de kloostergebouwen. De commissie stelt vast dat in het inhoudelijk dossier (p. 11) sprake is van een 'museale functie op de kloostersite'. Op basis van de fotoreportage blijkt dat momenteel heel wat kunstobjecten geëxposeerd worden in het zusterkoor. Het lijkt dan ook aangewezen dat die cultuurgoederen ter plekke kunnen blijven, mee opgenomen worden in de bescherming en een adequate conservatie en ontsluiting kunnen genieten. De huidige selectie van cultuurgoederen beperkt zich tot de 'hoogwaardige artistieke kunstwerken' en is selectief. De commissie meent echter dat ook de overige cultuurgoederen een belangrijke rol spelen in het verhaal van de site. De commissie vraagt de lijst van cultuurgoederen uit te breiden.

De beschrijving van de erfgoedelementen –en kenmerken in artikel 2 is zeer uitgebreid en bevat elementen die niet strikt noodzakelijk zijn. De commissie wijst er in dit verband op dat de beschrijving van de speelplaats met twee niveaus en het interieur van het als stadsgezicht beschermde U-vormige inkomgebouw en de kerk overbodig zijn. De commissie vraagt om de beschrijving in het ministeriële besluit te beperken tot de essentie en voor verdere details te verwijzen naar het inhoudelijke dossier.

5. Artikel 3 van het ministerieel besluit gaat in op de beheersdoelstellingen. Het besluit formuleert eerst algemene beheersdoelstellingen voor het monument en het stadsgezicht. Daarnaast worden voor het monument en het stadsgezicht nog afzonderlijke beheersdoelstellingen opgenomen.

De commissie stelt vast dat er momenteel tal van ontwikkelingen plaatsvinden of gepland zijn op de priorisite. In het inhoudelijk dossier (p. 11) wordt aangegeven dat 1° ter hoogte van de boomgaard en de huishoudschool een zorginstelling zal worden uitgebouwd. Er werd een masterplan opgemaakt en de vergunningsprocedure loopt. 2° Het L-vormige schoolgebouw van 1980 zal worden uitgebreid in de richting van de tuin. In functie van deze uitbreiding zal de tuin deels verhard worden en de kloostermuur doorbroken worden ter hoogte van de Polderstraat. 3° Delen van de kloostersite, m.n. een deel van het U-vormig inkomgebouw en de kloostergebouwen zijn ingenomen door een dienst thuisverpleging, kinesitherapie ruimte en ontmoetingsplaats. Voor de kloostersite wordt momenteel een herbestemming met onder meer een museale functie voorbereid.

De commissie stelt vast dat het beschermingsdossier op een aantal punten is afgestemd op de geplande ontwikkelingen en gaat er aldus van uit dat het agentschap heeft overlegd met de beheerders en eigenaars. De commissie vindt deze betrokkenheid bij het beschermingsproces positief. Louter op basis van het dossier is het evenwel niet steeds duidelijk hoe de bescherming precies is afgestemd op de geplande ontwikkelingen. Het dossier verwijst op verscheidene plaatsen naar de geplande werken (p. 11, p. 17, p. 19, p. 22, p. 37, p. 38), waardoor er geen duidelijk totaalbeeld ontstaat. De commissie vraagt de toekomstige ontwikkelingen duidelijk te kaderen en verder uit te werken in de beheersvisie. De beheersdoelstellingen doen momenteel geen uitspraak over de afstemming met de geplande zorgsite op het zuidelijk gelegen deel van de priorisite, noch over de herbestemmingsplannen van het kloostergebouw.

Tot slot wijst de commissie erop dat het niet transparant is om in voorliggend beschermingsbesluit beheersdoelstellingen op te nemen voor het interieur van de kerk. De

beheersdoelstellingen met betrekking tot het monument vragen maatregelen te nemen *‘om de schade aan de muurschilderingen in het zusterkoor, en bij uitbreiding in het kerkgebouw, te herstellen en verdere aftakeling te voorkomen’*. De commissie wijst in deze context op het belang van één geïntegreerde bescherming en visie op de gehele site. Vooral het zusterkoor en de kerk zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het formuleren van beheersdoelstellingen voor de muurschildering in de kerk moet aldus kaderen in een geïntegreerde bescherming van de kerk, het zusterkoor en kloosterpand als monument.

6. Artikel 4 gaat in op de voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het monument. Punt 4° verplicht: *‘het onbebouwd laten van de kloostertuin en maximaal behoud van het open karakter van de tuinzone’*. Het inhoudelijk dossier geeft nochtans aan dat de school in de richting van de kloostertuin wenst uit te breiden. In de beheersvisie wordt bovendien aangegeven dat de bescherming de ontwikkeling van de thans in Hunnegem gevestigde school niet wenst te hypothekeren. De commissie wijst erop dat het beschermingsbesluit tegenstrijdige signalen geeft en vraagt punt 4° als volgt te wijzigen: *‘het ~~onbebouwd laten van de kloostertuin~~ en maximaal behoud van het open karakter van de tuinzone.’*
7. De commissie gaat akkoord met de toelatingsplichtige handelingen opgenomen in artikel 5.
8. De commissie formuleert hierna een aantal inhoudelijke en technische bemerkingen bij het inhoudelijk dossier.

Het inhoudelijk dossier is zeer uitvoerig uitgewerkt, maar bevat een heel aantal overlappingen. Hierdoor wordt het een eerder zwaar en moeilijk leesbare tekst. De commissie dringt er op aan het dossier te beperken tot de essentie. Dezelfde opmerking geldt voor het ministeriële besluit. De commissie formuleert hierna een aantal suggesties die kunnen bijdragen aan de verduidelijking van het inhoudelijk dossier:

- De beschrijving van de erfgoedelementen en -kenmerken (p. 13 e.v.) kan worden beperkt tot de huidige situatie. Alle historische evoluties en wijzigingen van de gebouwen die geleid hebben tot de huidige toestand kunnen worden opgenomen in de historische situering. De boomgaard valt buiten de afbakening en hoeft niet beschreven te worden. Beschrijvingen van het interieur en cultuurgoederen van de kerk (p. 20-21) en het U-vormig inkomgebouw (p. 25) kunnen worden beperkt of zelfs geschrapt indien deze gebouwen niet als monument worden beschermd.
- Het evaluerende gedeelte gaat eerst in op de figuur van Louis Bert-de l’Arbre en zijn betrokkenheid bij de priorij. De analyse die volgt hoort in principe thuis bij de evaluatie van de artistieke en architecturale waarde van het monument en kan eveneens beperkt worden.
- De motivatie van de afbakening is zeer uitgebreid en bevat elementen die eerder in het dossier reeds aan bod kwamen. Voor de opsomming van de *‘als beschermd geachte’* decoratieve elementen, objecten en cultuurgoederen volstaat een verwijzing naar p. 19 waar de erfgoedkenmerken en -elementen worden opgesomd.

De voormalige priorij is een historisch gegroeid en veelvuldig gewijzigd gebouwencomplex. De in het inhoudelijk dossier beschreven historische evoluties zijn echter zeer moeilijk te relateren aan de kaarten in bijlage, het afbakeningsplan en de fotoregistratie. De commissie vraagt het inhoudelijk dossier en de bijlagen maximaal op elkaar af te stemmen zodat het geheel vlotter leesbaar wordt. Eventueel kan gewerkt worden met nummers aangeduid op een grondplan of verwijzingen naar fotonummers om duidelijk te maken over welke delen van de site het telkens gaat.

9. Op basis van bovenstaande argumentatie en opmerkingen geeft de commissie een gunstig advies, op voorwaarde dat:

- Het U-vormige inkomgebouw en de Onze-Lieve-Vrouwekerk volwaardig als monument worden beschermd. Voor de Onze-Lieve-Vrouwekerk vraagt de commissie bijzondere aandacht voor de cultuuroederen (par. 2),
- De lijst met cultuuroederen wordt uitgebreid (par. 4),
- De beschrijvingen in het ministeriële besluit worden beperkt tot de essentie (par. 4 en 8),
- De toekomstige ontwikkelingen op de site duidelijk worden gekaderd en uitgewerkt in een geïntegreerde beheersvisie die een vertaalslag kan vinden in een beheersplan (par. 5),
- De voorschriften voor instandhouding en onderhoud worden aangepast in functie van de toekomstige ontwikkeling van de site (par. 6),
- Het inhoudelijk dossier wordt beperkt tot de essentie en duidelijke verwijzingen worden opgenomen naar de bijlagen bij het ministeriële besluit (par. 8).

Namens de Vlaamse Commissie voor Onroerend Erfgoed,

Michiel Deweydt
Voorzitter